

Η τοπική ιστορία και ο Πάνος Γ. Ροντογιάννης (1911-1996). Ο Νίκος Γ. Σβορώνος (1911-1989) και η κληρονομιά του.

Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης

Ο 19ος αιώνας τέλειωσε χωρίς καμιά προσπάθεια σύνταξης συνθετικού έργου ιστορίας της Λευκάδας. Και σ' αυτό το ζήτημα η χρονική απόκλιση της Λευκάδας από την Επτάνησο συνολικά αλλά και από τα άλλα νησιά ξεχωριστά, διατηρήθηκε. Αυτή η καθυστέρηση, για να καλυφθεί ικανοποιητικά, θα χρειαστεί σχεδόν ολόκληρος ο 20ός αιώνας.

Για τη Λευκάδα οι επιμέρους ιστορικές συνθέσεις του Δημητρίου Πετριτσοπούλου (1763-1833), σε ιταλική γλώσσα αλλά και οι συμβολές του Ιωάννη Σταματέλου (1822-1881) δεν μπορούσαν να καλύψουν το κενό και κυρίως να γίνουν σημείο αναφοράς για τις ανάγκες της ιστορικής αναδρομής.

Αυτό το κενό φαίνεται να κάλυπτε, κάπως παράδοξα, το ποιητικό έργο του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη (1824-1879). Με τη μυθική σχεδόν διάδοση σε όλα τα στρώματα της λευκαδίτικης κοινωνίας, το έργο διαβαζόταν και ως ιστορικό ανάγνωσμα και με τη μεγάλη σύνθεση του *Φωτεινού*, ιδιαίτερα, μπορούσε να κρατά ανοιχτούς τους δρόμους προς το λευκαδίτικο παρελθόν καθώς το ποιητικό του μήνυμα άγγιζε και ζωντανά αισθήματα και αγωνίες επιβίωσης του λευκαδίτη αγρότη. Η τρίτομη μνημειώδης έκδοση των έργων και της βιογραφίας του ποιητή, από το γιό του Ιωάννη το 1907, πλούσια υπομνηματισμένη με ιστορικό υλικό, ξανάφερε το έργο του ολόκληρο στη διάθεση αναγνωστών και μελετητών, που επαβεβαίωναν τώρα τη μαρτυρία του Ερμάνου Λούντζη και του Κωστή Παλαμά, ότι τα βιβλία του Βαλαωρίτη διαβάστηκαν από την πρώτη τους έκδοση και ως ιστορικά βιβλία.

Ο 20ός αιώνας αρχίζει με ένα μεγάλο γεγονός για την αναζήτηση του λευκαδίτικου παρελθόντος. Ο Γερμανός αρχαιολόγος Γουλιέλμος Δαίρπφελδ διατυπώνει τη θεωρία ότι η Λευκάδα είναι η Ομηρική Ιθάκη. Σε ολόκληρο το νησί της Λευκάδας και στα γειτονικά του, καθώς και στις ακαρνανικές ακτές, αναζητούνται όλα εκείνα τα τοπογραφικά γνωρίσματα που μπορούν να ανταποκριθούν στις περιγραφές της Ομηρικής γεωγραφίας. Ο Δαίρπφελδ με λευκαδί-

τες οδηγούς και αγωγιάτες, περιηγείται το νησί και επισκέπτεται όλα τα «αρχαία». Οι ανασκαφές του που αναζητούν το παλάτι του Οδυσσέα φουντώνουν τη λαϊκή φαντασία. Μέσα από τις συζητήσεις για τη θεωρία και τα ευρήματα, το παρελθόν γίνεται καθημερινότητα και μέρος της λαϊκής δοξασίας και ύστερα ενσωματώνεται στη λευκαδίτικη ιδεολογία.

Τα ίδια χρόνια γίνεται ένα μεγάλο βήμα στη λευκαδίτικη τοπική ιστορία, στη γραμμή της επανησιακής παράδοσης. Ο Σπυρίδων Βλαντής (1855-1939) με νομικές σπουδές στην Πίζα, δικηγόρος, δημοσιογράφος και πολιτικός, τύπωσε το 1902, στη Λευκάδα, στο τυπογραφείο των αδελφών Αθανασίου Τσιρίμπαση, το βιβλίο του: *Η Λευκάς υπό τους Φράγκους, τους Τούρκους και τους Ενετούς*, στηριγμένο σε καλή ξένη και ελληνική βιβλιογραφία και χρήση οικογενειακών αρχείων, ενώ δε φαίνεται να εργάστηκε συστηματικά στο Αρχαιοφυλακείο Λευκάδας, που κακολειτουργούσε. Το έργο συμπλήρωσε με τη δημοσίευση δύο μικρότερων έργων για τις πόλεις της Λευκάδας και την πρώτη Γαλλοκρατία (1797-1798). Δημοσίευσε και άλλες εργασίες σε αθηναϊκά περιοδικά. Κάποιες απ' αυτές, στην πρώτη τους μορφή, ήταν διαλέξεις στον Φιλολογικό Σύλλογο «Παρνασσός» της Αθήνας. Με πλατιά μόρφωση και πολλά ενδιαφέροντα ασχολήθηκε με όλες τις περιόδους της λευκαδίτικης ιστορίας. Ως διανοητής εξέφραζε προοδευτικές θέσεις για τα ζητήματα του καιρού του, όπως το γλωσσικό. Ενώ στα έργα του, δεν απουσιάζει η έκφραση της επανησιακής παιδείας, ο ίδιος είναι στραμμένος προς την Αθήνα περισσότερο.

Το μικρό βιβλίο του Βλαντή θα μείνει για πολλές δεκαετίες μοναδική ιστορία της Λευκάδας για τα 600 χρόνια της Φραγκοκρατίας, της Τουρκοκρατίας και της Βενετοκρατίας, που καλύπτει.

Το 1930 διορίζεται αρχειονόμος στο Αρχαιοφυλακείο Λευκάδας ο Γιώργος Παρίσης. Στα 32 χρόνια της θητείας του στη θλιβερή τρώγλη, ο σημαντικός αυτός άνθρωπος, θα οργανώσει την υπηρεσία και θα ταξινομήσει σοφά το αρχαιακό υλικό του 18ου αιώνα και θα υπηρετήσει την ιστορική έρευνα, εξυπηρετώντας τους σημαντικότερους ερευνητές της λευκαδίτικης ιστορίας, που ανάμεσά τους βρίσκονται και κάποιοι από τους μεγαλύτερους Έλληνες ιστορικούς. Στη δεκαετία του 1930 ερευνούν στο Αρχαιοφυλακείο ο γέροντας Σπυρίδων Βλαντής, ο πενήντάχρονος αλλά καινούριος στην έρευνα της λευκαδίτικης ιστορίας Κωνσταντίνος Γ. Μαχαιράς (1882-1967) και ο εικοσιπεντάχρονος Νίκος Σβορώνος (1911-1989). Ο Σβορώνος πριν στραφεί σε γενικότερα νεοελληνικά και αργότερα βυζαντινά θέματα, θα δημοσιεύσει το 1939 «Εγγραφα αναφερόμενα εις τους εν Λευκάδι κλέφτας και αρματολούς» και το 1940 «Χίοι πρόσφυγες εν Λευκάδι». Γι' αυτές τις μελέτες καθώς και για την

ανέκδοτη διδακτορική του διατριβή (1942) «Περί των εν Ελλάδι νομισμάτων κατά την Τουρκοκρατίαν» θα ερευνήσει στο Αρχαιοφυλακείο κατά διαστήματα, στα χρόνια 1936-1939.

Ο Κωνσταντίνος Μαχαιράς, αρχίζοντας από το 1940, θα δημοσιεύσει στη σειρά της Εταιρείας Επτανησιακών Μελετών, στην Κέρκυρα, το βιβλίο: *Λευκάς και Λευκάδιοι επί Αγγλικής προστασίας (1810-1864)*. Ύστερα από τον πόλεμο, το 1951, θα δημοσιεύσει το σημαντικότερο έργο του. *Η Λευκάς επί Ενετοκρατίας (1684-1797)*. Το αρχαιακό υλικό των δικών του ερευνών στο Αρχαιοφυλακείο, συμπλήρωσε με το υλικό που του έστειλε από τη Βενετία ο Λευκαδίτης έμπορος και πρόξενος της Ελλάδας Γεράσιμος Μεσσήνης, το οποίο ήταν προϊόν των ερευνών του ιστοριοδίφη Κωνσταντίνου Μέρτζιου στα βενετικά αρχεία. Τρία χρόνια αργότερα άλλο του μεγάλο βιβλίο θα καλύψει τη μεταβατική περίοδο 1797-1810, ενώ το 1958 θα αναθεωρήσει και θα συμπληρώσει τις συγγραφές του με μια συνοπτική ιστορία της Λευκάδας από το 1700 ως το 1864. Η μέριμνά του για την πολιτισμική ιστορία θα φανεί με την τυπωμένη ιστορία της Φιλαρμονικής Λευκάδας (1850-) αρχικά, και αργότερα των ναών και των μονών της Λευκάδας, με βάση τους αντίστοιχους φακέλους του Αρχαιοφυλακείου. Άλλωστε σε όλα του τα έργα υπάρχουν στοιχεία για την εκπαίδευση, τα γράμματα και τις τέχνες. Με μικρότερα έργα του θα προσπαθήσει να καλύψει την αρχαία ιστορία και την ιστορία του φρουρίου της Λευκάδας. Προϊόντα μόχθου, τα βιβλία αυτά, ενός ανθρώπου με λεπτό και ευτράπελο πνεύμα, που βρήκε χρόνο και διάθεση να μεταφράζει παράλληλα Ανατόλ Φρανς και κυρίως κωμωδίες του Γκολντόνι, έφεραν τη λευκαδίτικη ιστοριογραφία κοντά στα αντίστοιχα επτανησιακά κατορθωμένα και τόνωσαν τους ρυθμούς για το μέστωμα των ιστορικών λευκαδικών μελετών. Άλλωστε τώρα δεν ήταν μόνος του. Από το 1945 έρχεται, από την Κατερίνη, καθηγητής στο Γυμνάσιο της γενέτειρας, με ξεστές τις εμπειρίες της Αντίστασης και το φόβο του Εμφύλιου, ο Πάνος Γ. Ροντογιάννης (1911-1996).

Για 10-15 χρόνια ερευνούν μαζί στο Αρχαιοφυλακείο ο Μαχαιράς, ο Ροντογιάννης, ο Κοντομίχης, ο Ασδραχάς. Όλων η εργασία υπακούει σε επιμέρους σχεδιασμούς, που υπήρχαν ή διαμορφώνονταν: ο Μαχαιράς ολοκληρώνει τις ιστορικές του συγγραφές. Ο Ροντογιάννης αναζητά στοιχεία για μια σφαιρική θέαση της Λευκάδας στη διαχρονική της πορεία. Ο Κοντομίχης συγκεντρώνει στοιχεία που φωτίζουν τη ζωή και τις συνήθειες του λαού τον 18ο και τον 19ο αιώνα, ενόψει του σχεδίου για ένα λαογραφικό corpus. Ο Πανταζής Κοντομίχης (1922-) δεν θα απομακρυνθεί από τη Λευκάδα και θα ολοκληρώσει το δεκάτομο λαογραφικό του έργο ως το τέλος του αιώνα.

Ο Σπύρος Ι. Ασδραχάς (1933-) θα δημοσιεύσει από το 1953 ως το 1965 δεκάδα μελετών, στηριγμένων στις έρευνές του στο Αρχαιοφυλακείο, με κύρια αναφορά στους κλεφταρματολούς και την πρωτόγονη επανάσταση. Τα ίδια χρόνια θα οδηγήσει στη Λευκάδα δεκάδα ερευνητών της γενεάς του που θα δημοσιεύσουν μελέτες, κυρίως στο περιοδικό *Νέον Αθήναιον* (1955-1965) ή θα συντάξουν διδακτορικές διατριβές για νομικά κυρίως θέματα. Ο ίδιος, από τη θέση του πανεπιστημιακού δασκάλου στο Παρίσι και του Διευθυντή Ερευνών στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, θα αναθέσει και θα διευθύνει διδακτορικές διατριβές και επιμέρους μελέτες για θέματα οικονομικής και αγροτικής ιστορίας, δικαιοσύνης και πολιτισμικής ιστορίας. Οι μελέτες αυτές ανοίγουν έναν άλλο δρόμο τόνωσης της ιστορικής έρευνας των τοπικών φαινομένων και μάλιστα με άμεση αναγωγή σε μεγαλύτερα σύνολα.

Θα κλείσω τις αναφορές μου στα κατορθωμένα της λευκαδίτικης τοπικής ιστορίας με το έργο του Πάνου Ροντογιάννη, που όπως σημειώσαμε άρχισε το ερευνητικό του έργο το 1947, όταν η προσπάθεια του Μαχαιρά βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη: ο Ροντογιάννης δε φοβήθηκε ότι άλλος θα τον προφθάσει, όχι τόσο γιατί ο Μαχαιράς ήταν μια γενιά πρεσβύτερός του, αλλά γιατί η πνευματική επιταγή, με την οποία όπλισε την απόφασή του, τον οδηγούσε στην υπέρβαση όποιας αναστολής.

Στο γενικό ερευνητικό και ιστοριογραφικό του έργο η χριστιανική τέχνη έχει προτεραιότητα: «Όταν το 1948 έπαιρνα την απόφαση να ασχοληθώ με τη Χριστιανική Τέχνη στη Λευκάδα ήζαιρα πως είχα να κάμω μια εργασία δύσκολη και για λόγους συμφυείς με το θέμα αλλά και γιατί δεν είχε προηγηθεί άλλη σχετική εργασία [...]. Πύκνωσα τις επισκέψεις μου στις εκκλησίες της πόλης και των χωριών και στα μοναστήρια, επισκέφτηκα ερημοκλήσια, είδα με προσοχή τα κτήρια, σημείωσα επιγραφές, κατέγραψα εικόνες, τοιχογραφίες, ξυλόγλυπτα και φωτογράφισα με τη βοήθεια φίλων πολλά έργα [...]. Ακολούθησε για αρκετά χρόνια έρευνα στο Αρχαιοφυλακείο [...]. Η δουλειά στο Αρχαιοφυλακείο ήταν ανυπόφορα μίζερη και πολύ κουραστική κι από τη φύση της και εξ αιτίας του απαισίσιου χώρου όπου γινόταν, και γιατί ερχόταν στο τέλος της κοπιαστικής εργασίας του σχολείου, η οποία πάλι αναγκαστικά συνεχιζόταν έπειτα και στο σπίτι».

Το βιβλίο το καθαρόγραψε το 1956 και το 1959 έστειλε επιστολή στο Δήμο Λευκαδίων για να αναλάβει την έκδοση, η οποία τελικά θα πραγματοποιηθεί από την Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών το 1974, με 500 σελίδες κείμενο και 125 πίνακες με φωτογραφίες των έργων. Ιστορούνται οι παλιοί μεταβυζα-

ντινοί ναοί οι χτιστοί με τις τοιχογραφίες, αλλά και οι νεότεροι, που από τις αρχές του 18ου αιώνα και ακολουθώντας το κίνημα του Δοξαρά, χτίζονται πελεκητοί, με εντυπωσιακά θυρώματα και ξύλινα τέμπλα και εικόνες και ουρανίες σε μουσαμά, των ζωγράφων της νέας επτανησιακής τέχνης.

Η *Ιστορία της Λευκάδος*, αρχίζει να γράφεται τμηματικά κατά τη διαθεσιμότητα και το βαθμό επεξεργασίας του υλικού κάθε μέρους ή κεφαλαίου, από το 1962, που ο Ροντογιάννης επιστρέφει Γυμνασιάρχης στη Λευκάδα, όπου θα μείνει ως το 1966. Αυτά τα χρόνια συμπληρώνει την έρευνά του στο Αρχαιοφυλακείο Λευκάδας και δημοσιεύει στις λευκαδίτικες εφημερίδες, όπως είχε αρχίσει να κάνει από το 1951, άρθρα για τους λογίους της Λευκάδας κυρίως, αλλά και τη μοναδική του λαογραφική μελέτη για τη λευκαδίτικη φορεσιά, μια από τις καλύτερες ίσως μελέτες της λευκαδίτικης λαογραφίας.

Η *Ιστορία* για να ολοκληρωθεί θα χρειαστούν άλλα 14 χρόνια εργασίας στην Αθήνα, παράλληλα με τα σχολικά καθήκοντα ως τη συνταξιοδότηση το 1975 ή τα προβλήματα υγείας που έρχονται αιφνιδιαστικά. Το 1980 και το 1982 η Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών θα εκδόσει σε δύο τόμους και 1600 σελίδες την *Ιστορία της Νήσου Λευκάδος*. Ο Α΄ τόμος διαρθρωμένος σε επτά μέρη θα περιλάβει τη γεωγραφία του νησιού, την ιστόρηση των προϊστορικών χρόνων ως το 625 π.Χ., την αρχαιοελληνική περίοδο, τη Ρωμαϊοκρατία, τη Βυζαντινή περίοδο, την ξενοκρατία (Ορσίνι, Ανδηγαυοί, Τόκοι, Τούρκοι, Βενετοί ως το 1797). Στο Β΄ τόμο και στα τρία μέρη του, ιστορούνται η μεταβατική περίοδος 1797-1810, ακολουθεί η περίοδος της Αγγλοκρατίας ως την Ένωση με την Ελλάδα το 1864, για να τελειώσει το έργο με τη συνοπτικότερη παρουσίαση και τις ομολογημένες ελλείψεις, της περιόδου από την Ένωση ως το 1981.

Η *Ιστορία της Νήσου Λευκάδος* είναι ένα έργο συνθετικό αλλά συγχρόνως και αναλυτικό, αφού ο συγγραφέας του ερευνά ιστορικές περιόδους, εντοπίζει άγνωστα γεγονότα, περιγράφει και εξηγεί ιστορικά φαινόμενα, για πρώτη φορά. Για τα γεγονότα και τα φαινόμενα, που είχαν μελετηθεί από τους προηγούμενους ιστορικούς, είναι συνοπτικότερος και για να μη διογκωθεί το έργο, αλλά κυρίως γιατί η πνευματική του εντιμότητα δεν του επέτρεπε να ενσωματώσει τις εργασίες των άλλων, έστω και μαρτυρημένα. Έτσι παραπέμπει τον αναγνώστη π.χ. στα πρωτότυπα μέρη των βιβλίων του Μαχαιρά ή του Βλαντή χωρίς να τα αντιγράφει.

Στον πρόλογο απολογείται για τις ατέλειες του έργου και σημειώνει τις δυσκολίες του εγχειρήματος: «Ας μην κριθεί αυτό το βιβλίο από ό,τι του λείπει, αλλά από αυτά που έχει και δίνει. Οι κατοπινοί καλύτεροι και μ' ένα συ-

γκεντρωτικό βοήθημα στο χέρι και κάμποση βιβλιογραφία και έχοντας στη διάθεσή τους ένα νέο υλικό, που πιθανώτατα θα τους προσφέρουν νέες εργασίες ειδικές, ας πυκνώσουν μ' ένα συλλογικό έργο τα αραϊά σημεία αυτού του βιβλίου».

Η *Ιστορία της Νήσου Λευκάδος*, παρόλο που είναι συνολική και σφαιρική ιστορία, δεν ήταν δυνατό να χωρέσει ολόκληρη την ερευνητική δουλειά του Ροντογιάννη και μάλιστα για εκείνα τα θέματα, που είτε γιατί ήταν περισσότερα άγνωστα, είτε γιατί ο ίδιος αποφάσισε να εντείνει γι' αυτά την έρευνα του, είχαν σχηματιστεί ξεχωριστά βιβλία. Είδαμε το καλύτερο παράδειγμα που είναι η Χριστιανική Τέχνη, που προηγήθηκε της Ιστορίας, για να ακολουθήσουν οι Πρωτεύουσες της Λευκάδος. Το έργο εκδόθηκε το 1988 σε 210 σελίδες. Στηρίζεται στη γνώση των αρχαίων κειμένων και στην δική του επιφανειακή αρχαιολογία και φυσικά στην αξιοποίηση της βιβλιογραφίας.

Το 1994 κυκλοφόρησε το βιβλίο του *Η εκπαίδευση στη Λευκάδα 1613-1950*. Στις 378 σελίδες του αξιοποιούνται τα λίγα στοιχεία για την εκπαίδευση κατά την Τουρκοκρατία, ενώ για την περίοδο της Βενετοκρατίας η εξιστόρηση γίνεται συστηματική. Για την περίοδο από το 1797 και ύστερα υπάρχουν πολλά στοιχεία για τα εκπαιδευτικά συστήματα, τα σχολεία, τους δασκάλους και τους μαθητές. Έργο πλούσιο σε στοιχεία και προβληματισμό, καρπός της ισόβιας ενασχόλησης του Ροντογιάννη με το θέμα.

Αυτή η γρήγορη περιδιάβαση, σε ένα μεγάλο ιστορικό έργο, ελπίζω να ανάδειξε τις σταθερές που ακολουθεί, την αντίληψη για ιστορία τοπική αλλά συνολική, ιστορία των ευρημάτων της έρευνας και αξιοποίησης των προηγούμενων αναλύσεων, προσπάθεια ισορροπημένης σύνθεσης, «σε λόγο βαρύ και σημαίνοντα, κοντά στον ατόφιο λαϊκό λόγο», χωρίς τις ευκολίες του φολκλόρ ή των ρηχών σηματοδοτήσεων. Οι απογραφικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις της λευκαδίτικης διαχρονικής πορείας κωδικοποιούνται καλά. Είναι ένα έργο αφετηριακό, χάρις στο μεγάλο του πλάτος, για κάθε έρευνα και σφαιρική προσέγγιση, ενώ με τις αιχμηρές του προσεγγίσεις γίνεται φύλακας άγγελος από κάθε επίπεδη και απλουστευτική προσέγγιση.

Από τη δεκαετία του 1950 στις ιδιαίτερες, σχεδόν μυστικές, συζητήσεις των λευκαδίτικων πνευματικών κύκλων ακουγόταν το όνομα του Νίκου Σβορώνου και σιγά-σιγά ντυνόταν με μια φήμη, που δεν στηριζόταν πάντοτε στην αντίστοιχη πληροφόρηση και σπάνια στη γνώση του επιστημονικού του έργου. Όσο γνωρίζω, το πρώτο βιογραφικό του σημείωμα δημοσιεύεται στον *Τουριστικό Οδηγό Λευκάδος* του Πάνου Ροντογιάννη το 1966.

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή, παρόλο που τα βιογραφικά του Σβορώνου είναι γνωστά και για τη μαθητική του ζωή στη Λευκάδα ως το 1928, που τέλειωσε το Γυμνάσιο και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα με την οικογένειά του για να σπουδάσει Ιστορία και Αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο. Πήρε πτυχίο το 1933. Ερευνητής στην Ακαδημία Αθηνών το 1936. Στην πρώτη γραμμή στο Αλβανικό μέτωπο, απλός στρατιώτης και έπειτα αξιωματικός. Το ίδιο στην Αντίσταση και στην Εμφύλια σύρραξη. Στα ενδιάμεσα, λατρεμένος από τους μαθητές του, καθηγητής στο Λύκειο Αθηνών. Αυτά είναι οι ορατές αποσκευές, που παίρνει μαζί το 1945 στο καράβι για τη Γαλλία, με συνταξιδιώτες προικισμένους συνομήλικους πολλών ειδικοτήτων, που πήραν γαλλική υποτροφία και έφευγαν μακριά από την επιβουλή του Εμφύλιου. Ερευνητής από το 1947 στο Εθνικό Κέντρο Επιστημονικής Έρευνας της Γαλλίας.

Στη Γαλλία ο Σβορώνος ξεκινά ως ερευνητής του Νέου Ελληνισμού. Το εξαγωγικό και το εισαγωγικό εμπόριο της Θεσσαλονίκης και της βαλκανικής ενδοχώρας της, τον 18ο αιώνα, είναι το θέμα του πρώτου του βιβλίου και πηγές του τα γαλλικά αρχεία. Δάσκαλός του ο μαρξιστής ιστορικός Ernest Labrousse. Αυτό το βιβλίο με τις ερευνητικές του καταδύσεις και τις εξαντλητικές αναλύσεις επέτρεψε στο Σβορώνο να αναζητήσει τις συνθήκες διαμόρφωσης της ελληνικής εμπορικής αστικής τάξης. Έμμεσα εξετάζεται και ο μεγάλο ερώτημα πώς και τί ήταν η Επανάσταση του 1821, ερώτημα που βασάνιζε την ελληνική ιστοριογραφία και ειδικότερα την αριστερή διάνοηση από τη δεκαετία του 1920. Στο θέμα αυτό είναι σε αντιστοιχία με τον δάσκαλό του Labrousse, που κι εκείνος προσπαθούσε να απαντήσει σε αντίστοιχα ερωτήματα για τη Γαλλική Επανάσταση. Το βιβλίο τελειωμένο στην πρώτη του μορφή το 1947 θα κυκλοφορήσει ύστερα από εκδοτικές περιπέτειες το 1956 και θα γνωρίσει καλή υποδοχή στο εξωτερικό, ακόμη και στους συντηρητικούς ακαδημαϊκούς κύκλους στην Ελλάδα. Ένα μικρό τμήμα του βιβλίου δημοσιεύτηκε το 1956 στο περιοδικό *Επιθεώρηση Τέχνης*, μεταφρασμένο από τον ίδιο, ενώ ολόκληρο το έργο θα κυκλοφορήσει ελληνικά το 1996 μεταφρασμένο από τους μαθητές του.

Στην αρχή του 1955 με Βασιλικό Διάταγμα αφαιρείται η ιθαγένεια του Σβορώνου γιατί θεωρήθηκε αντεθνικό το έργο του *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, που παραγγέλθηκε και κυκλοφόρησε από τις γαλλικές πανεπιστημιακές εκδόσεις στο Παρίσι το 1953. Εκεί παρουσιαζόταν άλλη άποψη για την Αντίσταση και τον Εμφύλιο από εκείνη που θεωρούσαν επίσημη οι κρατούντες στην Αθήνα. Η ιθαγένεια θα του αποδοθεί το 1975. Η μικρή *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας* μεταφρασμένη ελληνικά κυκλοφορεί με συμπληρώματα από το

1976, σε αλληπάλληλες εκδόσεις, με το αρχικό ερμηνευτικό της σχήμα, που δεν αμφισβητήθηκε ποτέ σοβαρά.

Αλλά ο Σβορώνος από το 1948 είχε στραφεί προς τη βυζαντινή ιστορία χωρίς να εγκαταλείψει ποτέ τον νεότερο ελληνισμό: κουβαλούσε πάντα μαζί του μια δίτομη νεοελληνική ιστορία, σώμα χειρόγραφο και ονειρευόταν πάντα την ολοκλήρωσή της. Οι νεοελληνικές του μελέτες συγκεντρώθηκαν το 1982 στον τόμο *Ανάλεκτα*. Είναι περισσότερο έργα στοχασμού και στηρίζονται σε παλαιότερες έρευνες και πρόσφατα επί τούτου διαβάσματα. Ανάμεσά τους οι μελέτες για το Βαλαωρίτη και το Σικελιανό, με την αναζήτηση όχι μόνο των τοπικών καταβολών τους αλλά κυρίως του ιδεολογικού τους στίγματος.

Οι βυζαντινολογικές του εργασίες –όλες σχεδόν στα γαλλικά, γι' αυτό ίσως και περισσότερο άγνωστες στο ελληνικό κοινό– ξεκινούν από άγνωστες κυρίως αλλά και γνωστές πηγές της βυζαντινής ιστορίας και με εξονυχιστική ανάλυση αναδεικνύουν όλα τα στοιχεία για μια γενικότερη ερμηνεία ή προσέγγιση, χωρίς τις θεωρητικές προεκτάσεις που πολλοί θα περίμεναν, αφού ο Σβορώνος πίστευε ότι τα γεγονότα και τα ιστορικά φαινόμενα έγιναν σε τόπο και χρόνο και σ' αυτό το πλαίσιο πρέπει να κατανοούνται από τον ιστορικό, ο οποίος με τα δικά του ερωτήματα ξεπερνά την επιφανειακή λογική των πηγών και τις οδηγεί να γίνουν μάρτυρες, χωρίς να παραβιάζεται η δική της εσωτερική λογική, στην υπόθεση εργασίας που αυτός ξετυλίγει. Έτσι μπόρεσε να κατανοήσει φαινόμενα της βυζαντινής οικονομικής αγροτικής ιστορίας, που έμοιαζαν αντιφατικά. Η δική του ερμηνεία δείχνει ότι τα φαινόμενα αυτά προέρχονται από αντίρροπες δυνάμεις και αλληλοσυγκρουόμενες δυναμικές.

Ο Νίκος Σβορώνος δεν είναι μεγάλος μόνο για τις δάφνες και τη διεθνή αναγνώριση, αλλά και γιατί επηρέασε με το έργο του τις ιστορικές έρευνες και μελέτες στην αιχμή τους, συνέτεινε στη διεύρυνση των θεματικών πεδίων, την επανεξέταση των ερμηνευτικών σχημάτων και τον κλονισμό των αφελών βεβαιιοτήτων τους. Η ιστορία της βυζαντινής και νεοελληνικής ιστοριογραφίας του αιώνα μας εύκολα επισημαίνει τις μελέτες, που έχουν αφετηρία το έργο του και τις διαδοχικές δημιουργικές ευεργεσίες των δρόμων που αυτός άνοιξε, ή τις προφυλάξεις, που υπέδειξε, από τους αδιέξοδους δρόμους και τις δογματικές αγκυλώσεις.

Δεν ξέρω πόσο έτοιμος για να γίνει μεγάλος ιστορικός ξενιτεύθηκε ο Σβορώνος το 1945. Δεν θεωρώ ευκαταφρόνητα τα ως εκείνη την ώρα δείγματα γραφής του, ούτε όμως παραγνωρίζω την ευρυχωρία της γαλλικής παιδείας και τα παραδείγματα που του πρόσφερε για τα πλούσια νοητικά εργαλεία που κατέκτησε. Στις ερμηνευτικές του προσεγγίσεις και στα βιβλία του, αλλά και στις

ατέλειωτες συζητήσεις και συνεντεύξεις με τους συνομηλίκους του και κυρίως με τους νεότερους, δίνει την εντύπωση πως θεωρούσε προϋπόθεση της ιστορικής ερμηνείας το γενικό συναγερμό των δυνάμεων του ιστορικού: Από τα βιώματα που θησαύρισε στη λευκαδίτικη γη, τον τόπο της παιδικής και της νεανικής του ελευθερίας, που διαμόρφωσαν τον ψυχισμό ενός από τους τελευταίους μεγάλους Επτανήσιους, σε μεγάλο βαθμό, προσδιορίστηκε ο ασυμπίεστος πυρήνας του ανθρωπισμού του και οι συντεταγμένες του έργου του.

Ο Ν. Σβορώνος ήταν πρώτα απ' όλα άγρυπνη πολιτική συνείδηση. Καθώς δεν γνώριζε τι θα πει «αναβολή» και «ευκαιρία», περνούσε αποφασιστικά από την ιστορία και τη μελέτη της στην πράξη την πολιτική, όταν οι περιστάσεις το καλούσαν, για να ξαναγυρίσει στη μελέτη της ιστορίας, που του έδινε τα εργαλεία να καταλαβαίνει τα κοινωνικά φαινόμενα στη διαχρονική τους πορεία. Με αίσθηση της μακράς διάρκειας και προτεραιότητες τα μεγάλα ιστορικά προβλήματα, που συνοδεύουν τον ελληνικό λαό στην πορεία του, δεν δίσταζε να γίνεται ο ιστορικός των μεγάλων προβλημάτων. Αναλύοντας σε βάθος τις περιπτώσεις που εξέταζε, έφτανε στη μετρημένη γενίκευση για να ξαναρχίζει και πάλι από την αρχή το βασάνισμα των συμπερασμάτων αλλά και των θεωρητικών εργαλείων και των γενικών αρχών που χρησιμοποίησε.

Δεν ξεχώριζε τον ιστοριοδίφη από τον ιστορικό, την ανάλυση από τη σύνθεση, την εξαντλητική μελέτη της πηγής από τις γενικές αρχές, που του είχαν αναδείξει το πρόβλημα. Θεωρούσε προϋπόθεση της διδασκαλίας την έρευνα και υψηλή δοκιμασία του ερευνητή τη διδασκαλία και την υψηλή εκλαϊκευση, στην ίδια πάντα γραμμή της ενότητας και της συμπληρωματικότητας των δραστηριοτήτων του ιστορικού μέσα στην κοινωνία του. Πύργωσε ένα σπουδαίο ιστορικό έργο παραδειγματικό και αναδείχθηκε ένα ζωντανό παράδειγμα ηθικό, παρακαταθήκη για το ταξίδι στο νέο αιώνα...

*Κ' εγώ, στερνός και ξέχωρος, μια φούχτα ολύμπιο στάρι
που να το σπείρω σήμερα στη γη μου λαχταρώ:
κάθε σπειρί, κι ατίμητο κλωνί μαργαριτάρι
κάθε σπειρί, κι αντίκλειδο στον άμετρο καιρό...*

ΑΠΟ ΤΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΕ

1. Ασδραχάς Σπ. Ι., «Λευκαδιακά», Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού. Παράρτημα του περιοδικού *Μνήμων* αρ. 9. *Η Επανάσταση του 1821. Μελέτες στη Μνήμη της Δέσποινας Θεμελή – Κατηφόρη*, Αθήνα 1994, σ. 21-28.

2. Ασδραχάς Σπ. Ι., «Μνήμη Πάνου Ροντογιάννη», *Τα Ιστορικά*, τ. 14, τχ 26 (Ιούλιος 1997) 195-198.

3. Ασδραχάς Σπ. Ι., «Νίκος Γ. Σβορώνος, η έγκυρη μαρξιστική εκδοχή της νεώτερης ιστορίας», εφημ. *Τα Νέα*, Ο Ελληνικός 20ός αιώνας: τα πρόσωπα, Πέμπτη 20 Ιανουαρίου 2000, σ. 16-17. [*Πρόσωπα του 20ού αιώνα. Έλληνες που σημάδεψαν τον 20ό αιώνα*, Συντονισμός -Επιμέλεια Βασίλη Παναγιωτόπουλου, *Τα Νέα*, “Νέα Σύνορα”, Αθήνα 2000, σ.455-460.]

4. Ροντογιάννης Πάνος Γ., «Οι ιστορικοί της Λευκάδος, Δημ. Πετритσόπουλος, Σπυρίδ. Βλαντής και Κων/νος Μαχαιράς», εφημ. *Ηχώ της Λευκάδας* φ. 45 (Αθήνα, Μάρτης 1988), φ. 46 (Απρίλης 1988) φ. 47 (Μάης 1988).

5. Σικελιανός Άγγελος, «Πάσχα των Ελλήνων, IV. Πέμπτο Ευαγγέλιο στ. 5-8», *Λυρικός Βίος*, τ. Δ', Αθήνα 1967, σ. 72.

6. Σκλαβενίτης Τριαντάφυλλος Ε. «Νίκος Σβορώνος. Πλούσια κατάρτιση και ζηλευτή ευαισθησία», εφημ. *Η Αυγή*, 29-30 Απριλίου 1989.

7. Σκλαβενίτης Τριαντάφυλλος Ε. «Μνήμη Νίκου Γ. Σβορώνου (1911-26.4.1989)» *Μνήμων* 13 (1991) 409-410.

8. Σκλαβενίτης Τριαντάφυλλος Ε. «Λευκαδίτικη πολιτισμική ιστορία», Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, *Πρακτικά Δ' Συνεδρίου Επτανησιακού Πολιτισμού (Λευκάδα, 8-12 Σεπτεμβρίου 1993)*, Από την τοπική ιστορία στη συνολική: το παράδειγμα της Λευκάδας, 15ος-19ος αι., Συνέδριο αφιερωμένο στον Πρόεδρο της Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών Πάνο Γ. Ροντογιάννη, Αθήνα 1996, σ. 185-199.

9. Σκλαβενίτης Τριαντάφυλλος Ε. «Ο ιστορικός Πάνος Γ. Ροντογιάννης», Σύλλογος Λευκαδίων Πάτρας «Η Φανερωμένη», *Αφιέρωμα Πάνος Γ. Ροντογιάννης. Ο σύγχρονος ιστορικός της Λευκάδας*, Ειδικό τεύχος του π. *Νήρικος*, Οκτώβριος 1997, σ. 50-54.

10. Σκλαβενίτης Τριαντάφυλλος Ε. «Επισκόπηση των λευκαδικών μελετών», *Πρακτικά ΣΤ' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Ζάκυνθος 23-27 Σεπτεμβρίου 1997*, Κέντρο Μελετών Ιονίου, Εταιρεία Ζακυνθιακών Σπουδών, τ. Α', Θεσσαλονίκη, 2000, σ. 371-379.

11. Τσερές Δημήτρης Σ., «Πάνος Γ. Ροντογιάννης (1911-1996)», εφημ. *Σύγχρονη έκφραση*, Λευκάδα, Ιανουάριος 1997.

12. Χατζηιωσήφ Χρήστος, «Το έργο του Νίκου Σβορώνου και η ελληνική ιστοριογραφία. Πενήντα χρόνια αποκλίσεων και συγκλίσεων», *Σύγχρονα θέματα*, τχ. 38 (Μάιος 1989) 24-33.